

СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКА «ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ» ДЛЯ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА ОСНОВІ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ

В. С. Яценко

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Стаття є своєрідним підсумком вивчення теоретико-методичних питань використання краєзнавчого підходу у вивченні географії України. Зокрема, питання структурування змісту підручника «Географія України» (8 клас).

Призначено статтю для вчителів географії, студентів, керівників краєзнавчих гуртків.

Ключові слова: державний освітній стандарт, краєзнавчий підхід, географія України, патріотичне виховання.

Постановка проблеми. Нині аналізуються питання структурування змісту географії України, застосування краєзнавчого підходу у низці документах. Відповідно до Указів Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (№ 347/2002 від 17.04.2002 р.) [8], «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (№ 926/2010 від 30.09.2010 р.) [7] та Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, який було впроваджено з 1 вересня 2013 р. (№ 1392 від 23.11.2011 р.) [2], визначено головну мету державної політики щодо розвитку освіти, яка полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися впродовж життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Актуальність цієї проблеми, недостатня її розробленість у вітчизняній педагогіці та нагальна потреба створення оновлених навчальних підручників географії України (8 клас) зумовили вибір теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення фахової літератури та нормативно-правових документів із зазначеного питання свідчить про постійну увагу держави до цієї проблеми. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури підтвердив актуальність досліджуваного питання. Так, на думку В. Кременя, вітчизняній освіті «слід зберегти її національний характер, сприяти збереженню культурної спадщини ...» [3, с. 10].

У роботах українських дослідників В. Артюшенка, Н. Байди, О. Лиховид, О. Надтоки, А. Самолюк, Д. Яроха та інших виявлено певну систему вирішення цієї проблеми шляхом впровадження краєзнавчого підходу на заняттях з географії.

© В. С. Яценко, 2015

Формулювання цілей статті. Основна мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні оновлених структури та змісту курсу географії України в основній школі, а також розробленні змісту підручника на основі краєзнавчого підходу.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалось в Державному стандарті від 2011 р., метою освітньої галузі «Природознавство» є формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей як обов'язкової складової загальної культури особистості та розвитку її творчого потенціалу [2].

Завданнями освітньої галузі є: забезпечення оволодіння учнями термінологічним апаратом природничих наук, засвоєння предметних знань та усвідомлення суті основних законів і закономірностей, що дають змогу зрозуміти перебіг природних явищ і процесів; забезпечення усвідомлення учнями фундаментальних ідей і принципів природничих наук; набуття досвіду практичної та експериментальної діяльності, здатності застосовувати знання у процесі пізнання світу; формування ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, а також ідей сталого розвитку.

Загальними змістовими лініями освітньої галузі є: закони і закономірності природи; методи наукового пізнання, специфічні для кожної з природничих наук; екологічні основи ставлення до природокористування; екологічна етика; значення природничо-наукових знань у житті людини та їх роль у суспільному розвитку; рівні та форми організації живої та неживої природи, які структурно представлені в таких компонентах освітньої галузі, як загальноприродничий, астрономічний, біологічний, географічний, фізичний, хімічний, екологічний.

Географічний компонент спрямований на засвоєння учнями знань про природну та соціальну складову географічної оболонки Землі, формування в учнів комплексного, просторового, соціально орієнтованого знання про планету Земля у результаті застосування краєзнавчого, регіонального і планетарного підходів та усвідомлення цілісного географічного образу своєї країни.

Важливим принципом побудови змісту курсу «Географія України» є інтеграція, яка реалізується через поєднання фізико-географічних і соціально-економічних складових під час вивчення свого регіону та окремих природних комплексів і видів економічної діяльності України в цілому.

Опираючись на діалектичну концепцію світу, географія України формує універсальні природознавчі знання, де система «суспільство – природа» розглядається через низку провідних філософських категорій єдності, взаємозв'язку, цілісності, організованості тощо.

На основі аналізу науково-методичної літератури та педагогічної практики (В. Артюшенка, Н. Байди, О. Лиховид, О. Надтоки, А. Самолюк, Д. Яроха та ін.) приходимо до висновку, що розроблення методичних засад структурування та реалізації змісту фізичної географії України на основі краєзнавчого підходу має базуватися на низці положень і принципів, що дозволять у по-

дальшому науково обґрунтувати і перевірити зміст, структуру та застосування краєзнавчого підходу в основній загальноосвітній школі, а саме:

- суть шкільного краєзнавства полягає у всебічному вивченні учнями 8-х класів у навчально-виховних цілях певних територій – свого краю, під керівництвом вчителя географії;

- підручнику необхідно представляти послідовний виклад краєзнавчого матеріалу, розчленованість базових і похідних категорій, достатню концептуально-понятійну ієрархію.

У підручнику передбачаються диференційовані запитання та завдання за різними рівнями складності, враховується вік учня і його пізнавальні інтереси.

У курсі «Географія України» розширюються знання про природу рідного краю, більш детально вивчається своя область (географічне положення, рельєф, клімат, природа). Майже на кожному уроці використовується краєзнавчий матеріал (карти своєї області, району, календарі погоди, гербарії місцевих рослин, корисні копалини своєї області, ілюстрації та слайди заповідних територій), який представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Потенціал використання краєзнавчого матеріалу на заняттях з географії України (8 клас)¹

Зміст навчального матеріалу (тема)	Краєзнавчий матеріал	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Вступ	Плани міст. Схеми руху транспорту. Мандрівники та дослідники території	<i>Користується</i> з допомогою членів родини. Наводить приклади
Розділ 1. Географічний простір України		
Тема 1. Формування території України	Особливості сучасного адміністративно-територіального устрою	<i>Називає і показує на карті</i> одиниці адміністративно-територіального устрою
Тема 2. Україна на карті Європи і світу	Місце України на політичній карті Європи і світу	<i>Пояснює</i> особливості сучасного адміністративно-територіального устрою
Тема 3. Україна на карті годинних поясів	Місцевий і поясний час	<i>Визначає</i> місцевий і поясний час. <i>Виявляє</i> разом з членами родини час у сусідніх з Україною країнах порівняно з київським

Розділ II. Природні умови і ресурси України		
Тема 1. Геологічна будова, тектонічні структури, рельєф, мінеральні ресурси	Тектонічні структури. Загальний план будови поверхні. Мінеральні ресурси України	<i>Наводить</i> приклади поширення корисних копалин, основних типів і форм рельєфу
Тема 2. Клімат і кліматичні ресурси	Практична робота 5. Складання прогнозу погоди для своєї місцевості. Дослідження Визначення впливу несприятливих погодних явищ на життєдіяльність людини (на прикладі свого регіону)	<i>Порівнює</i> кліматичні умови своєї місцевості з іншими регіонами. <i>Складає</i> прогноз погоди за синоптичними картами, народними прикметами
Тема 3. Води суходолу і водні ресурси	Водні ресурси України, шляхи їх раціонального використання та охорони	<i>Виявляє</i> разом із членами родини джерела забезпечення водою їхнього населеного пункту, якість води, способи її очищення в домашніх умовах. <i>Оцінює</i> наявні водні ресурси своєї місцевості, наслідки їх використання
Тема 4. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Ґрунтові та біотичні ресурси	Ґрунтові ресурси. Червона та Зелена книги України	<i>Розпізнає</i> види рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. <i>Визначає</i> разом із членами родини типи ґрунтів у своїй місцевості, їх родючість, види рослин і тварин, що наявні у своїй місцевості
Тема 6. Ландшафти України	Дослідження Переважаючі природні та антропогенні ландшафти своєї місцевості, їх освоєння і використання	<i>Аналізує</i> співвідношення природних та антропогенних ландшафтів у своїй місцевості
Тема 7. Природокоористування	Практична робота на місцевості Оцінка змін ландшафту та пропозиції щодо його облаштування	<i>Аналізує</i> аспекти раціонального природокоористування. <i>Визначає</i> з членами родини об'єкти природно-заповідного фонду своєї місцевості

Розділ III. Населення України		
Тема 1. Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення	Чисельність населення України, її зміни	<i>Виявляє</i> з родиною як змінювалася кількість членів сім'ї у попередніх поколіннях
Розділ IV. Господарство України		
Тема 1. Особливості господарства України	Форми власності підприємств і організацій виробництва	<i>Визначає</i> з родиною типи підприємств, які функціонують у своєму регіоні та місце роботи членів родини
Тема 2. Паливна промисловість та електроенергетика	Дослідження Особливості енергозбереження удома та в школі	<i>Називає</i> шляхи енергозбереження
Тема 3. Машинобудування	Дослідження Провести моніторинг енергоощадливої побутової техніки	<i>Виявляє</i> з родиною сфери використання продукції машинобудування, енергоощадливі побутові прилади.
Тема 4. Чорна та кольорова металургія	Вплив металургійного виробництва на довкілля	<i>Характеризує</i> наслідки впливу металургійного виробництва на довкілля
Тема 5. Хімічна промисловість	Вплив хімічного виробництва на довкілля	<i>Визначає</i> з родиною сфери використання продукції хімічної промисловості у побуті
Тема 6. Лісозаготівельна і деревообробна промисловість	Вплив лісової промисловості на довкілля	<i>Оцінює</i> наслідки використання лісових ресурсів у промисловості
Тема 7. Промисловість будівельних матеріалів	Вплив виробництва будівельних матеріалів на довкілля	<i>Виявляє</i> разом з родиною підприємства у своїй місцевості, що виробляють будівельні матеріали
Тема 8. Легка і харчова промисловість	Дослідження Реліквії виробів українського образотворчого мистецтва у своїй родині	<i>Виявляє</i> з родиною перелік товарів харчової і легкої промисловості вітчизняного виробництва, що споживають і використовують у сім'ї
Тема 9. Сільське господарство	Вплив сільського господарства на довкілля	<i>Виявляє</i> з родиною значення продукції сільського господарства в раціоні їхнього харчування

Тема 10.Транспорт і зв'язок	Види транспорту	<i>Визначає з членами родини види транспорту у своєму регіоні</i>
Тема 11.Соціальна сфера	Дослідження Провести соціологічне опитування про якість освітніх, медичних, побутових і комунальних послуг у своєму населеному пункті чи мікрорайоні	<i>Виявляє заклади, у яких навчалися члени родини, найулюбленіші для сім'ї заклади культури та місця відпочинку</i>
Тема 12. Територіальна структура господарства України	Дослідження Розробка проекту розвитку свого регіону в найближчій перспективі	<i>Виявляє з родиною внесок регіону у розвиток України. Оцінює перспективи розвитку свого регіону</i>

¹ Підготовлено на основі аналізу 8 джерела.

Краєзнавчий підхід надає можливості навчати учнів відповідно до дидактичного правила «від відомого – до невідомого», «від близького – до далекого». Навчання набуває практичної спрямованості, удосконалюються навички поведінки в природі, з'являється інтерес до екологічних, господарських проблем. Існують різні форми вивчення шкільного краєзнавства, зокрема навчальні заняття, екскурсії, практичні роботи на місцевості (вивчення змін погоди, ландшафтів, підприємств свого краю та ін.), туристичні походи тощо.

Відділом навчання та географії Інституту педагогіки НАПН України приділяється постійна увага впровадженню краєзнавчого підходу в загальноосвітні навчальні заклади. Зокрема, автором проводиться експериментальна робота на базі Київської гімназії східних мов № 1 та Бучанської ЗОШ I–III ступенів № 4 Бучанської міської ради, Київської області. Було підготовлено рецензію на дисертаційну роботу з теми «Методика реалізації краєзнавчої складової в процесі навчання фізичної географії» зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія) – Н. Г. Кушнарєнко (науковий керівник О. Ф. Надтока). Висвітлено зазначену проблематику і на науково-практичному семінарі «Створення оптимального навчального середовища як фактор формування географічних, економічних, краєзнавчих компетентностей учнів» на базі Мигалківського НВО Бородянського району Київської області (28.04.15) тощо.

Пізнавальним є педагогічний досвід використання краєзнавчого підходу у процесі особистісно орієнтованого навчання та виховання учнів Полтавської СЗШ I–III ступенів № 37 [1, с. 17]. Велику увагу приділяють вивченню історії, географії, фольклору та літератури, знайомству з різними видами народного мистецтва, природою, звичаями і традиціями рідного краю, із видатними людьми Полтавщини. Запроваджено у 8-х класах курси за вибором: «Фізична географія Полтавщини і Полтави», «Рідний край», «Видатні постаті України

середини XVI–XVIII століть», «Українська культура середини XVI–XIX століть». Так, курс за вибором «Фізична географія Полтавщини і Полтави» було введено за рахунок варіативної складової навчального плану завдяки плідній співпраці з викладацьким колективом Полтавського національного педагогічного університету.

Висновки. На основі досліджень сформовано наступні висновки. Окремі положення з них мають рекомендаційний характер для вчителів географії.

1. У загальноосвітніх навчальних закладах необхідно активніше впроваджувати краєзнавчий підхід як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів 8-х класів.

2. Проводити системну краєзнавчу діяльність впродовж усіх років навчання учнів фізичної географії з метою формування здорового способу життя, розширення кругозору дітей, щоб саме через краєзнавство учні мали можливість на власні очі побачити красу і проблеми рідної землі, ознайомитись з історією, культурою, традиціями свого народу, загартовуватись як морально, так і фізично.

3. Організовувати в основній школі краєзнавчі гуртки з географічного, історичного, літературного, художнього краєзнавства.

4. Використовуючи потенціал краєзнавчого матеріалу на заняттях з географії України (8 клас) (див. табл. 1), здійснювати туристсько-краєзнавчі екскурсії, походи, тури вихідного дня рідним краєм, що сприяло б посиленню патріотичного виховання учнівської молоді.

5. Займаючись краєзнавством, учні оволодівають пошуково-дослідницькими навиками, здійснюють відкриття та поступово включаються у складні взаємовідносини з природою і суспільством.

Література

1. Артюшенко В. Краєзнавчий підхід у процесі особистісно орієнтованого навчання та виховання учнів Полтавської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 37 / В. Артюшенко, Д. Яроха // Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Вип. 10. – С. 16–19.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, який було впроваджено з 1 вересня 2013 р. (№ 1392 від 23.11.2011 р.) // Офіційний вісник України від 17.02.2012–2012 р. – № 11. – С. 51.

3. Кремень В. Вітчизняне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасної освітньої парадигми / В. Кремень // Краєзнавство. – 2011. – № 3. – С. 10–15.

4. Лиховид О. Р. Шкільний підручник як засіб формування краєзнавчих знань учнів основної школи у процесі вивчення географії / О. Р. Лиховид // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон ; ред. О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – Вип. 11. – С. 207–213.

5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Географія. 6–9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – С. 34–51.

6. Надтока О. Ф. Краєзнавча складова підручників з географії для основної школи як засіб розвитку їх змістового компоненту та методичного апарату / О. Ф. Надтока // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; головн. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2014. – Вип. 14.

7. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (№ 926/2010 від 30.09.2010 р.) // Офіційний вісник Президента України від 05.10.2010-2010 р. – № 27. – С. 17.

8. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (№ 347/2002 від 17.04.2002 р.) // Офіційний вісник України від 03.05.2002-2002 р. – № 16. – С. 11.

References

1. Artiushenko V. Kraieznavchyi pidkhid u protsesi osobystisno oriientovanoho navchannia ta vykhovannia uchniv Poltavskoi zahalnoosvitnoi shkoly I–III stupeniv № 37 / V. Artiushenko, D. Yarokha // Vytoky pedahohichnoi maisternosti. – 2012. – Vyp. 10. – S. 16–19.

2. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity, yakyi bulo vprovadzhenozh z 1 veresnia 2013 r. (№ 1392 vid 23.11.2011 r.) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 17.02.2012-2012 r. – № 11. – С. 51.

3. Kremen V. Vitchyzniane kraieznavstvo: stratehichni oriientyry suchasnoi osvitnoi paradyhmy / V. Kremen // Kraieznavstvo. – 2011. – № 3. – S. 10–15.

4. Lykhovyd O. R. Shkilnyi pidruchnyk yak zasib formuvannia kraieznavchykh znan uchniv osnovnoi shkoly u protsesi vyvchennia heohrafii / O. R. Lykhovyd // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats / [red. kol., holovn. red. V. M. Madzihon ; red. O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2011. – Vyp. 11. – S. 207–213.

5. Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: Heohrafia. 6–9 klasy. – K. : Vydavnychiy dim «Osvita», 2013. – S. 34–51.

6. Nadtoka O. F. Kraieznavcha skladova pidruchnykiv z heohrafii dlia osnovnoi shkoly yak zasib rozvytku yikh zmistovoho komponentu ta metodychnoho aparatu / O. F. Nadtoka // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. Prats / [red. kol. ; holov. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2014. – Vyp. 14.

7. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zakhody shchodo zabezpechennia priorytetnoho rozvytku osvity v Ukraini» (№ 926/2010 vid 30.09.2010 r.) // Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy vid 05.10.2010-2010 r. – № 27. – С. 17.

8. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity» (№ 347/2002 vid 17.04.2002 r.) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 03.05.2002-2002 r. – № 16. – S. 11.

Яценко В. С.

СТРУКТУРИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНИКА «ГЕОГРАФИЯ УКРАИНЫ» ДЛЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ КРАЕВЕДЧЕСКОГО ПОДХОДА

Статья является своеобразным итогом изучения теоретико-методических вопросов использования краеведческого подхода в изучении географии Украины. В частности, вопросы структурирования содержания учебника «География Украины» (8 класс).

В будущих исследованиях необходима теоретическая обоснованность обновленной структуры и содержания курса географии Украины в основной школе, а также разработка содержания учебника на основе краеведческого подхода.

Предназначено статью для учителей географии, студентов, руководителей краеведческих кружков.

Ключевые слова: *государственный образовательный стандарт, краеведческий подход, география Украины, патриотическое воспитание.*

Iatsenko V.

**STRUCTURALIZING OF THE CONTENT OF THE TEXTBOOK
GEOGRAPHY OF UKRAINE (THE 8TH GRADE) WAS STUDIED FOR
PRIMARY SCHOOL BASED REGIONAL APPROACH**

This article is an original conclusion on studying the theoretical and methodological issues for the implementation of the regional approach to teaching Geography of Ukraine. In particular, the issue of the structuralizing of the content of the textbook *Geography of Ukraine* (the 8th grade) was studied.

The article is for teachers of Geography, students, and chiefs of the regional geography project teams.

Keywords: *state standard, regional approach, Geography of Ukraine, patriotic upbringing.*